

ASUTUSESISESEKS KASUTAMISEKS

Rektori otsus: 06.03.2024 nr 6.1-19/721-1

Teabevaldaja nimi: Sisekaitseakadeemia

Juurdepääsupiirangu alus: AvTS § 35 lg 1 p 5¹

Lõpptähtaeg: 06.03.2029

Märke vormistamise kuupäev: 06.03.2024

Sisekaitseakadeemia

Finantskolledž

Lisett-Marleen Korobka

**ELEKTRIŠOKIRELVA KASUTUSELEVÕTU OTSTARBEKUS
MAKSU- JA TOLLIAMETIS**

Lõputöö

Juhendaja:

Hannes Haav, MA

Tallinn 2024

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Finantskolledž	Juuni 2024
<p>Töö pealkiri eesti keeles: Elektrišokirelva kasutuselevõtu otstarbekus Maksu- ja Tolliametis</p> <p>Töö pealkiri võõrkeeles: <i>The Practicality of Implementing an Electric Shock Weapon in the Tax and Customs Board</i></p> <p><i>Lühikokkuvõte:</i> Lõputöö on kirjutatud eesti keeles ning sisaldab ka ingliskeelset kokkuvõtet. Töö maht koos lisadega on 49 lehekülge ning sisaldab ühte joonist, kuute tabelit ning kahte lisa. Lõputöö koostamisel on kokku kasutatud 49 erinevat allikat.</p> <p>Lõputöö uurimisprobleem on püstitatud küsimusena: Kuidas mõjutaks elektrišokirelvade kasutuselevõtt relvakandjate toimetulekut ohu tõrjumisel? Uurimisprobleemile vastuse leidmiseks püstitati kolm uurimisküsimust. Lõputöö eesmärgiks on välja selgitada elektrišokirelvade kasutuselevõtu otstarbekus Maksu- ja Tolliametis, et parendada ametnike toimetulekut ohu tõrjumisel.</p> <p>Uurimismeetodina kasutatakse töös kvalitatiivset empiirilist uuringut, mille käigus viiakse läbi ekspertintervjuud. Lõputöö koosneb kahest põhipeatükist. Töö teoreetilises osas antakse ülevaade vahetust sunnist, elektrišokirelvast ja selle erinevatest aspektidest. Töö empiirilises osas analüüsitakse empiirilise uuringu tulemusi vastavalt ekspertintervjuudele ning tehakse ettepanekuid Maksu- ja Tolliametile.</p> <p>Tulemustest selgus, et elektrišokirelva kasutuselevõtu puhul sõltub kõik ametnike valmidusest võtta kasutusse uus relv ning ameti rahalisest seisundist. Samuti selgus, et ametnikud vajavad rohkem treeningpäevi ning koolitusi, et suudaksid korrektselt kasutada vahetut sundi. Kokku tehti Maksu- ja Tolliametile neli ettepanekut, et parendada ametnike toimetulekut ohu tõrjumisel.</p>	
Võtmesõnad: vahetu sund, elektrišokirelv, ekspert intervjuud, asjaolud, korrarikkuja	
Võõrkeelsed võtmesõnad: use of force, electric shock weapon, expert interviews	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
<p>Töö autor: Lisett-Marleen Korobka</p> <p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Annan Sisekaitseakadeemiale tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose reprodutseerimiseks säilitamise ja elektroonilise avaldamise eesmärgil, sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Annan loa teose üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Sisekaitseakadeemia veebikeskkonna kaudu sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogu kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.</p> <p>Allkiri: (allkirjastatud digitaalselt)</p>	
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Hannes Haav	Allkiri: (allkirjastatud digitaalselt)
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor: Kerly Randlane	Allkiri: (allkirjastatud digitaalselt)

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. ÜLEVAADE ELEKTRIŠOKIRELVAST JA VAHETUST SUNNIST.....	7
1.1. Vahetu sund ja proportsionaalsus	7
1.2. Elektrišokirelva olemus.....	14
1.3. Elektrišokirelva kasutamise ohukohad.....	16
1.4. Elektrišokirelva efektiivsus.....	20
2. EMPIIRILINE UURING	22
2.1. Uuringu meetodika, protsess ja valim.....	22
2.2. Uuringu analüüs ja tulemused.....	26
2.3. Järeldused ja ettepanekud.....	33
KOKKUVÕTE	37
SUMMARY	40
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	41
TABELITE JA JOONISTE LOETELU.....	46
Lisa 1. Intervjuu plaan.....	47
Lisa 2. Intervjuude koodipuu	49

SISSEJUHATUS

Maksu- ja Tolliameti ning Politsei- ja Piirivalveameti omavaheline koostöö on igapäevane. Piiripunktides väljendub see dokumentide kontrollimise, isikutega vestlemise ning üldise järelevalve teostamisena. Lisaks viivad ametid läbi ühisoperatsioone, näiteks aastal 2021 otsiti Paldiski sadamas ebaseaduslikke rändajaid ja salakaubavedajaid (Politsei- ja Piirivalveamet, 2021). Riigipiiri seaduse § 11 lg 13 laiendab tollile isikute ja transpordivahendite riigipiiri ületamise kontrollimisega samas paragrahvis loetletud politsei õigused ja kohustused (Riigipiiri seadus, 1994, § 11 lg 13). Seega kattuvad erinevates olukordades tolli ja politsei ülesanded ning sellega kaasnevad ohud.

Selleks, et Euroopa Liidu tollipiiril kõik ühiskonnakaitse eesmärgil toimiks, on Maksu- ja Tolliamet oma 2023 aasta arengukavas välja toonud koostöö Politsei- ja Piirivalveametiga (Maksu- ja Tolliamet, 2023, lk 15). Koostöö ning tööruumi jagamisel võib tekkida Maksu- ja Tolliameti ametnikele ohukohti, eriti juhul, kui nad seisavad silmitsi korrarikkujaga. Praegune töökorraldus näeb ette, et sellisel juhul kutsub tolliametnik politseiametniku, kes aitab kõrvaldada vahetut ohtu. Võttes arvesse vahetu sunni kohaldamist vajavate olukordade dünaamikat, ei ole abi kutsumine alati võimalik või kulub abi saabumiseks liialt kaua aega.

Sisekaitseakadeemias toimub tolliametnike ettevalmistus, kuid õppekavas on turvataktikale eraldatud vaid neli Euroopa ainepunktisüsteemi ainepunkti (Sisekaitseakadeemia, 2022, lk 3), mis ei ole piisav selleks, et ametnikul tekiks lihasmälu teatud võtete kasutamiseks. Tolliseaduse § 67 lg 3 p-d 1–3 sätestavad Maksu- ja Tolliameti teenistusrelvad (Tolliseadus, 2017) ja korrakaitseadus (Korrakaitseadus, 2011) annab õiguse kohaldada vahetut sundi, kuid näiteks piiripunktides puudub tihti tolliametnik, kes oleks relvakandja. Seega ohtliku olukorra tekkides võib tolliametnik jääda hätta, kui Politsei- ja Piirivalveameti ametnik ei ole läheduses. Lõputöös suunatakse rohkem tähelepanu aga ametnikele, kes on relvakandjad, sest neil on kogemust erinevate vahendite ja relvadega ning tihti leiavad ennast rohkem ohtlikes olukordades eriti noarünnete puhul (Velsker, *et al.*, 2017).

Selleks, et ametnikud, kes on relvakandjad, suudaksid tööülesannete täitmisel ennast ja teisi efektiivsemalt kaitsta, uuritakse lõputöös elektrišokirelvade kasutamise otstarbekust Maksu- ja Tolliametis. Hetkel ei kuulu elektrišokirelv Maksu- ja Tolliameti varustuse hulka.

Lõputöö teema on **aktuaalne**, sest siseturvalisus (Siseministeerium, 2023, lk 6) ja töötajate turvalisus (Siseministeerium, 2023, lk 7) on riiklik eesmärk. Siseturvalisuse arengukavas on välja toodud reageerimine ohtudele, millega tahetakse tagada avalikku korda ning ära hoida

konflikte (Siseministeerium, 2023, lk 25). Maksu- ja Tolliameti arengukavas on kirjas, et teostatakse riskide hindamise põhjal tollikontrolli nii sisemaal kui ka välispiiril (Maksu- ja Tolliamet, 2023, lk 15), mis võib viia selleni, et satutakse korrarikujaga konfliktssesse vastasseisu ning olukord võib eskaleeruda vahetu sunni kasutamiseni. Selleks, et sellises olukorras toime tulla peab ametnike jaoks paigas olema turvataktikaline kontseptsioon, mis tagaks nende ohutuse.

Valitud lõputöö teema **uudsus** tuleneb sellest, et autorile teadaolevalt ei ole Eestis varem uuritud elektrišokirelvade kasutusele võtmist Maksu- ja Tolliameti töös. Seetõttu ei ole teada, kuidas mõjutaks elektrišokirelvade olemasolu Maksu- ja Tolliametis ametnike tööd. Küll aga on uuritud Politsei- ja Piirivalveameti näitel elektrišokirelvade kasutamist magistritöodes (Haav, 2018; Sibrits 2021) ja lõputöodes (Roos, 2009; Haav, 2014; Jõemets, 2021).

Töö uurimisprobleem on püstitatud küsimusena: Kuidas mõjutaks elektrišokirelvade kasutuselevõtt relvakandjate toimetulekut ohu tõrjumisel?

Uurimisprobleemi täpsustamiseks on uurimisküsimused:

1. Milline on Maksu- ja Tolliameti vahetu sunni kohaldamise turvataktikaline kontseptsioon?
2. Millised on ametnike töös situatsioonid, mille käigus on otstarbekas elektrišokirelvade kasutamine?
3. Millised on intervjuueritavate hinnangud elektrišokirelvade kasutamise vajalikkusest tollitöös?

Lõputöö **eesmärgiks** on välja selgitada elektrišokirelvade kasutuselevõtu otstarbekus Maksu- ja Tolliametis, et parendada ametnike toimetulekut ohu tõrjumisel.

Lõputöö eesmärgi saavutamiseks on püstitatud **uurimisülesanded:**

1. Teoreetiliste allikate alusel selgitada välja, mis on vahetu sund, mis on elektrišokirelv, kuidas seda kasutatakse, selle efektiivsus ning millised on kasutamisel avalduvad probleemkohad.
2. Ekspertintervjuude raames välja selgitada, millised vahetu sunni intsidendid Maksu- ja Tolliametis esinevad ning kuidas need elektrišokirelvade kasutamise praktikaga suhestuvad.
3. Ekspertintervjuude raames uurida, kuidas hindavad Maksu- ja Tolliameti kaasuste näitel elektrišokirelvade kasutuselevõtu otstarbekust ametnikud.

4. Töö teooriaosa ja uuringu tulemuste põhjal analüüsitakse elektrišokirelva otstarbekust Maksu- ja Tolliametis.

Lõputöö raames viiakse läbi kvalitatiivne empiiriline uuring (Vincent, *et al.*, 2001, p. 21), sest kvalitatiivne uuring on parim valik, kui on eesmärk uurida, kirjeldada või selgitada midagi täpsemalt (Leavy, 2017, p. 9). Edukad kvalitatiivsed uuringud on tuntud köitvate, kirjeldavate, huvitavate ja meeldejäävate kirjutistena (Leavy, 2017, p. 156). Sellise uuringuviisi kasutus aitab täita lõputöö eesmärki.

Andmekogumismeetodina kasutatakse ekspertintervjuusid. Ekspertintervjuud võimaldavad aru saada intervjueeritava tegelike tundeid uuritava nähtuse suhtes (Mwita, 2022, p. 414). Intervjuude maht peab olema selline, mis viib teoreetilise küllastuseni (Kyc, 2022, p. 35). Küllastuspunkt tagab uuringu usalduslikkust ning säästab intervjuerija aega ja energiat informatsiooni kogumisel, sest mingist hetkest hakkavad vastused kattuma ning ei tule juurde uut informatsiooni (Mwita, 2022, p. 414). Seega lähtutakse lõputöös küllastuspunktist, kui vastused hakkavad pidevalt korduma ning midagi uut ei lisandu.

Valimiks on Maksu- ja Tolliameti endine turvataktika instruktor ning uurimisosakonna II talituse liikuvkontrolli ametnikud, keda intervjueeritakse. Valim moodustatakse eesmärgistatud valimi põhimõttel, mille puhul on intervjueeritavad valitud teatud kriteeriumite kohaselt (Õunapuu, 2012). Selline valim on aluseks sellele, et saavutada lõputöö eesmärk.

Andmeanalüüsimeetodina rakendatakse kvalitatiivset sisuanalüüsi (Assarroudi, *et al.*, 2018, p. 43), et analüüsida intervjuudega kogutud teavet ning luua vastavad koodid transkriptsiooni alusel. Intervjuude transkriptsioonid kodeeritakse ning tekitatakse kategooriate ja koodide tabel.

Lõputöö koosneb kahest peatükist, mis omakorda jagunevad alapeatükkideks. Esimeses osas selgitatakse vahetut sundi, mis on kõige aluseks, elektrišokirelva olemust, ohukohti selle kasutusel ning selle kasutamise efektiivsust. Töö teises osas kirjeldatakse uurimismeetodit, selle protsessi ja valimit, analüüsitakse ekspertintervjuude tulemusi ning tehakse vastavad järeldused ja ettepanekud. Toetudes uuringust saadud tulemustele, tehakse objektiivsed järeldused ning võrreldakse tulemusi teooriaosas välja toodud andmetega.

1. ÜLEVAADE ELEKTRIŠOKIRELVAST JA VAHETUST SUNNIST

Lõputöö esimene peatükk keskendub teemadele nagu vahetu sund, proportsionaalsus, elektrišokirelva olemus, selle ohukohad ja efektiivsus. Vahetu sunni kasutamist kajastab tolliseadus, mis viitab omakorda sellele, et Maksu- ja Tolliameti ametnikud kasutavad vahetut sundi vastavalt korrakaitseaduses sätestatule (Tolliseadus, 2017). Tolliseaduse § 67 lg 3 p-d 1–3 sätestavad Maksu- ja Tolliameti teenistusrelvad, millest puudub aga elektrišokirelv (Tolliseadus, 2017). Kuna elektrišokirelv ei ole Maksu- ja Tolliametis kasutusel, siis teooriaosas uuritakse rahvusvaheliste teadusallikate põhjal selle kasutamisega kaasnevaid erinevaid aspekte.

1.1. Vahetu sund ja proportsionaalsus

Euroopa riikides valivad ametnikud juhtumite lahendamisel üha enam elektrišokirelva. Vahetu sunni kasutamisega kaasneb inimõiguste raske riive, seega on oluline jälgida ning analüüsida erinevaid olukordi. Kuna ohu ning vastupanu hindamine on subjektiivne vastavalt ametniku hinnangule, siis on igas riigis, osariigis või ametis kehtestatud erinevad piirangud vahetu sunni kasutamisel. Riigiti erinevad õiguskord ja seadused, kuid lääne ühiskonnas tuginetakse ühiste põhimõtetele ning vahetu sunni valikul lähtutakse proportsionaalsuse põhimõttest. (Haav, *et al.*, 2023)

McLean, *et al.* (2023, p. 86) ja den Heyer (2020, p. 356) esitavad erinevaid vaatenurki vahetu sunni kasutamisest, kus esimene keskendub rohkem ohu olemasolule ning teine ametniku otsustusprotsessile. Den Heyer kirjeldab seda, kuidas Anglo-Ameerika õigussüsteemis ametiasutused määravad üldised otsustusprotsessi põhimõtted, mis on tehtud selleks, et ametnikud saaks konkreetsetes olukorras otsustada kas ja millist jõudu oleks otstarbekas kasutada. McLean, *et al.* võtavad teemat rohkem üldisemalt, keskendudes sellele, et kas on objektiivse ohu olemasolu, et kasutada vahetut sundi, kuid nad nõustuvad den Heyer'i mõttega, et lõpuks ikka ametnik otsustab, et mida ta teeb. Brandl & Strohshine (2017, p. 282) ja Elliott-Davies & Glorney (2023, p. 14) lähenemised erinevad selle poolest, et esimene on rohkem teadlik vahetu sunni kasutamise tagajärgedest ning teine toob välja selle, et olukorras, kus on vaja kasutada vahetut sundi, võib ametnik kasutada mitut erinevat vahetu sunni viisi. Kuid mõlemad nõustuvad selles, et tuleb kasutada kõrgemat vahetu sunni taset, kui vähem jõulisem meede ei suuda korrarikkuja vastupanu lõpetada.

Vahetu sunni rakendamiseks peab aru saama selle struktuurist ja etappidest, mida tugevalt toetab vahetu sunni astmestik või selle rakendamise tasemed. Vahetu sunni astmestiku töötasid välja Föderaalne õiguskaitse koolituskeskused (FLETC) 1970. aastatel koolitusvahendina, mis kirjeldab ametnikele jõu kasutamise raamistikku, jõu ja vastupanu vahelist hierarhilist astmestikku ning seda, et vahetu sund peab olema proportsionaalne ohu tasemega (McLean, *et al.*, 2023, p. 87). Sellise informatsiooni kooskõlastamine ning ühtse koolitusvahendina edastamine on hea viis, kuidas hoomata mitut erinevat aspekti, mis vahetu sunniga kaasas käib. Ohust ning Anglo-Ameerika vahetu sunni astmelisest struktuurist kirjutab ka Tillyer (2022, p. 180), et ohu ja vahetu sunni asjaolud baseeruvad hierarhilisel astmestikul. Huvitava mõttena on Tillyer (2022, p. 193) välja toonud, et kiirema lahenduseni jõudmiseks ei ole õigustatud kõrgema vahetu sunni taseme kasutamine. See on mõistetav, sest sunni kohaldamine on kõige raskem võimalik põhiõiguste riive (Eesti Vabariigi põhiseadus, 1995, §11). Arenenud õigusriigis on ühiskonna ootus, et probleeme lahendatakse rahumeelselt ning vähimat võimalikku jõudu kasutades. Ametnik peab valima vahendi, mis on efektiivne ehk saavutab eesmärgi, sest vastasel korral tuleb vahetut sundi kohaldada korduvalt, kasutada erinevaid relvi ning seega pikeneb konflikti kestus ja kaasneb statistiliselt rohkem vigastusi.

Brandl & Strohline (2017, p. 300) kirjeldab seda, kuidas vahetu sunni astmestiku kasutamine sõltub olukorrast ning korrarikkuja vastupanust. Vastavalt korrarikkuja vastupanust kasutab ametnik vahetut sundi ning valib parima viisi, kuidas vastupanu lõpetada. Mourtgos, *et al.* (2022, p. 119) toovad välja vaatenurga vahetu sunni astmestiku eesmärgist, milleks on ametnikke teadvustada, kuidas järkjärguliselt jõudu kasutada ehk ametniku eneseväljendus, korralduste andmine, füüsilise jõu, erivahendite ja relvade kasutus olenevalt subjekti vastupanule. Samuti saab den Heyer'i (2020, p. 362) uuringust järeldada, et vahetu sunni kasutamisel tuleb arvesse võtta seda, kas vahendit on võimalik olukorra tegureid arvesse võttes kasutada ning kas on tõenäoline, et kasutamine saavutab eesmärgi. Seega võib eelneva alusel olenevalt korrarikkuja vastupanu tasemest ametnik kasutada proportsionaalselt jõudu, et korrarikumine lõpetada. Sellistes olukordades peab ametnik kiirelt reageerima ning vastavalt eesseisvale ohule valima korrarikumise lõpetamiseks proportsionaalse ning efektiivse vahendi või taktika.

Eesti kontekstis lähtutakse vahetu sunni kasutamisel korrakaitseseadusest. Selleks, et aru saada proportsionaalse jõu kasutamisest, peab lahti mõtestama mõiste nagu proportsionaalsus. Proportsionaalsuse puhul peab ametnik vastavalt olukorrale valima sobiva meetme, mis saavutaks eesmärgi ning mis ei oleks osapooltele koormav. (Korrakaitseadus, 2011)

Proportsionaalsuse põhimõtte on välja toodud korrakaitseaduse §-s 7, mille kohaselt peab ametnik järgima järgmiseid põhimõtteid (Korrakaitseadus, 2011):

- 1) „kohaldab mitmest sobivast ja vajalikust riikliku järelevalve meetmest seda, mis nii isikut kui ka üldsust eeldatavalt kõige vähem kahjustab;
- 2) kohaldab ainult sellist riikliku järelevalve meetet, mis on proportsionaalne, arvestades meetmega taotletavat eesmärki ja kiireloomulist kohaldamist nõudvat olukorda, ja
- 3) kohaldab riikliku järelevalve meetet vaid nii kaua, kui selle eesmärk on saavutatud või seda ei ole enam võimalik saavutada.“

Stone (2020, p. 153) pooldab proportsionaalsuse põhimõtet, väljendades, et see annab viisi, kuidas määratleda tegude seaduslikkust ja kas valitud vahendid on sobilikud eesmärgi saavutamiseks ehk kuidas lahendatakse teatud olukord. Selle kasutamine on põhjendatud ka sellega, et see teeb kohtus arutluskäigud läbipaistvamaks (Stone, 2020, p. 125). Smith (2022, p. 236) toob välja teistsuguse vaatenurga, et proportsionaalsust ei saa hinnata vaid hetkel, millal vahetut sündi kasutatakse, vaid tuleb arvestada ka aega enne selle situatsiooni jõudmist, võttes arvesse sündmuse olemust ning tõsidust. Erinevate asjaolude arvesse võtmine omab tähtsust lõpliku otsuse tegemisel, kui peab jõudu kasutama, seega on eelnev seisukoht asjakohane.

McLean, *et al.* (2023, p. 87) leidsid huvitava perspektiivi vahetu sunni astmestiku kohta, et see on piiratud, et ära hoida ebaproportsionaalse jõu kasutamist, sest see tugineb vaid ühel standardil. Arvestades vaid ainult vastupanuga, jäetakse tähelepanuta muud asjaolud, mida peaks arvesse võtma jõu kasutamisel (McLean, *et al.*, 2023, p. 87). Elliott-Davies & Glorney (2023, p. 25) on samuti arvamusel, et tuleb jälgida mitut erinevat asjaolu, sest nad leidsid, et olukorda võivad mõjutada nii korrarikkuja kui ka ametniku isikuomadused. Seega ametnik peab pidavalt arenema ning oskama hinnata nii enda kui ka korrarikkuja omadusi, et leida kõige parem lahendus. Kuid samuti on McLean, *et al.* (2023, p. 87) leidnud, et paljudes olukordades ei sõltu jõu otstarbekuse määramine mitte korrarikkuja vastupanuvõimest, vaid tema enda vahetu või otsese ohu tekitamisest ning sama arvab Tillyer (2022, p. 181), kuid ta lisab, et tuleb hinnata ka korrarikkujaga suhtlemist. Eelnevast saab järeldada, et vahetu sunni rakendamisel tuleb hinnata ametnike ja korrarikkujate vahelist interaktsiooni ning kas on esile kerkinud oht.

Vahetu sunni kasutamine oleneb vahetu ohu olemasolust ehk selle kasutamiseks peab olema selge, kas on ilmnenu oht. Ametnike silmis koosneb vahetu oht kolmest osast, milleks on korrarikkuja võime, tõenäosus ning tahtlus. Selleks, et paremini aru saada, millest täpsemalt

võib oht tuleneda, kirjeldatakse lahti eelnevalt nimetatud ohusad. Võime tähendab antud kontekstis korrarikkuja füüsilist võimekust tekitada füüsilist kahju. Piisav ei ole see, kui öeldakse, et korrarikkujal on võime tekitada mingisugust määratlemata kahju, sest erinevatel ametnikel lubatakse kasutada vahetut sundi teatud olukordades, kui selleks on vajadus. (Stoughton, *et al.*, 2020, p. 33) Abstraktne oht võib olla see, kui ametnik eeldab, et korrarikumine võib juhtuda, kuid seda tegelikult ei ole toimunud. Seega saab eelneva põhjal öelda, et oht ei saa olla abstraktne, vaid peab olema objektiivselt hinnatav.

Tavapärased, kui on intsident avalikkuse vastu, kus ametnik kasutab vahetut sundi, tehakse selle kohta aruanne, kus tuuakse välja olulised sündmust kirjeldavad asjaolud. See hõlmab endas olustikku, suhtlusviisi, teavet olukorraga seotud isikute kohta ning isikute või ametnike vigastusi. (Elliott-Davies & Glorney, 2023, p. 2) Samuti peab Eestis erivahendi või relva kasutamisel meedet protokollima vastavalt korrahoolduse § 12 lg-le 4 (Korrahoolduse seadus, 2011). Dymond, *et al.* (2024, p. 219) uuringust nähtub, et esineb olukordi, kus ametnik kasutab vahetut sundi korduvalt, kuid seda protokollitakse eraldi juhtumitena. Tagantjärele see tekitab olukorra, kus alahinnatakse jõu kasutamist ning sama situatsiooni jõukasutused kirjeldatakse kui eraldi juhtumitena (Dymond, *et al.*, 2024, p. 219). Lisaks tuleb märkida, et iga juhtumi puhul esineb muutumatuid ja muutuvaid asjaolusid. Muutumatud asjaolud on näiteks sugu ja rahvus (Elliott-Davies & Glorney, 2023, p. 2) ning muutuvateks asjaoludeks loetakse näiteks asukohta ja korrarikkuja kehaehitust. Vastavalt väljatoodud probleemidele ja asjaoludele saab järeltada, et edasine uuring on raskendatud, sest pole teada, kui täpselt pannakse olukorrad kirja ning kas juhtumid, kus ametnik võtab elektrišokirelva välja, aga ei kasuta seda, on ka välja toodud.

Eesti kontekstis astmestik ja proportsionaalsuse printsiip taotlevad oma olemuselt sama eesmärki ehk taotlevad jõu ja relvade eesmärgipärasest ja efektiivset kasutamist vältides põhjendamatute kannatuste ja vigastuste teket.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Ohu hindamisel tuleb lähtuda konkreetsest olukorrast. Näiteks käeraudades oleval isikul puudub võime kedagi rusikaga lüüa, kuid isik noaga on võimeline kedagi pussitama (Stoughton, *et al.*, 2020, p. 33). Elliott-Davies & Glorney (2023, p. 23–24) väljendavad oma uuringus, et tuleb lähtuda olukorrast ning korrarikkuja kui ka ametniku omadustest, mis kõik

mõjutavad üksteist olenevalt erinevatest asjaoludest. Seega saab öelda, et ühe asjaolu muutudes võib saavutatav tulemus erineda, mis aga ei tähenda, et eesmärk saavutatakse. Ametnikul peab olema oskus tuvastada isiku võimet hetkeolekus ning ta peab olema võimeline selgitama, kuidas ja millistele asjaoludele tuginedes ta ohtu hindas (Stoughton, *et al.*, 2020, p. 33). Eelnev viitab sellele, et ametnikud oleksid oma tegevustes läbipaistvad ehk neil on selge põhjus millegi tegemiseks ning nad tegutsevad vastavalt seadustele. Samuti on ohu hindamise osas Smith (2022, pp. 236–237) kirjutanud, et olenevalt isiku jõust ja vastupanu tasemest saab ametnik määrata omapoolselt vastava jõutaseme. See tähendab seda, et ametnik peab alati lähtuma konkreetsest olukorrast, mida ta proovib parasjagu lahendada ning kasutama vastavalt sellele parimat viisi, et jõuda lahenduseni. Ametnik peab korrarikkuja puhul tähele panema mitut asjaolu nagu näiteks (Stoughton, *et al.*, 2020, p. 33):

- füüsiline seisund ehk vanus, suurus, tugevus, nähtavad vigastused jne;
- vaimne seisund ehk vaimuhaiguse, narkootikumide või alkoholi nähtav mõju;
- relvade lähedus;
- mil määral on ta ametniku kontrolli all ning kas tal on võimalik vastupanu osutada.

Järgmiseks ohuosaks on tõenäosus, mis korrarikkuja kontekstis viitab ohu tekkimise võimalikkusele vastavalt keskkonnale ja olukorrale, kus ta asetseb ning tema lähedus potentsiaalsetele sihtmärkidele, kes võivad langeda tema ohvriks (Stoughton, *et al.*, 2020, p. 33). Elliott-Davies & Glorney (2023, p. 22) peavad oluliseks situatsiooni, konteksti ja olukorra asjaolusid, mis kõik mõjutavad ohutaset. Selliste asjade tähelepanek võimaldaks ametnikel paremini hakkama saada erinevates olukordades, seega saab öelda, et selliste asjaolude teadmine aitab kindlasti ametnikel oma tööd teha ohutumalt ja tulemuslikumalt. Isegi kui korrarikkuja on võimeline kedagi näiteks lööma, siis teatud olukordades võib tal selle saavutamise tõenäosus puududa, sest ta on liiga kaugel ja löök ei taba sihtmärki (Stoughton, *et al.*, 2020, p. 33–34). Näiteks isik noaga on võimeline kahju tekitama, kuid asub ametnikust liiga kaugel, seega puudub tal tõenäosus tekitada vigastust, aga distantsi vähenemisel tekib oht ning tõenäosus suureneb (Stoughton, *et al.*, 2020, p. 34). See lähenemisviis omab suurt rolli ametniku valmisolekuks erinevates situatsioonides. Ründe tõenäosuse hindamisel peab ametnik hindama, kuidas ja millise ohu võib korrarikkuja teatud aja jooksul tekitada (Stoughton, *et al.*, 2020, p. 34). McLean, *et al.* (2023, pp. 104–105) tõid välja, et lähtuma peab mitmest asjaolust, kui tahetakse kasutada vahetut jõudu. Teise lähenemise toovad välja Dymond, *et al.* (2024, p. 233), kus nad rõhutavad, et ametkond peab pidevalt uurima vahetu sunni kasutamise meetmeid ning tegema mitmetasemelise vahetu sunni mudeli. See on huvitav

vaatenurk, sest keskendub konkreetsetele ametkonnale ning nende meetmete valikule, mitte ainult vahetu sunni kohaldamisele. Asjakohased tähelepanekud, mida ametnik peab korrarikkuja puhul tähele panema on (Stoughton, *et al.*, 2020, p. 34):

- korrarikkuja lähedus potentsiaalsetele sihtmärkidele, kellele ta võib kahju tekitada;
- füüsiline seisund ja kiirus ehk kui kiiresti suudab ta distantsi vähendada;
- ametniku enda reaktsiooni võimet ehk kui kiiresti on võimalik korrarikkuja tegevusele reageerida;
- ametniku võime vähendada või kõrvaldada ohtu.

Võime ja tõenäosuse määramine isiku füüsiliste omaduste põhjal on ametniku jaoks oluliselt kergem, kui tahtluse määramine (Stoughton, *et al.*, 2020, p. 34). Tahtluse selgitamiseks on Stoughton, *et al.* (2020, p. 34) toonud peamiseks asjaoluks korrarikkuja vaimse oleku, soovides tekitada füüsilist kahju oma sihtmärkidele, kelleks võib olla kas ametnik, kõrvaline isik või ta ise. Samuti saab eelnevaga võrrelda McLean, *et al.* (2023, p. 105) välja toodut, et vahetu sunni kasutamiseks peab kõigepealt aru saama olukorra asjaoludest ning kas jõu kasutamist saaks ära hoida. Näiteks ametniku poole noaga jooksva isiku puhul on selgelt näha füüsilist ilmingut tahtlusega pussitada ametnikku, kuid ametnikuga vestlev isik, kes asetseb kõõgis noaploki kõrval, ei näita ühtegi füüsilist käitumistunnust, mis viitaks tahtlusele noaga ametnikku rünnata (Stoughton, *et al.*, 2020, p. 34). Eelneva suhtes võib tekkida olukord, kus on tegemist abstraktse ohuga ehk tegelikult ohtu ei ole, seega peab ametnik järelduste tegemiseks hindama erinevaid olukorra asjaolusid. Mourtgos, *et al.* (2022, p. 120) mõte on see, et ametnikud peavad olema treenitud ning oskama rakendada oma teadmisi erinevate situatsioonide leevendamiseks ning jõudma eesmärgi saavutamiseni. Ametnik peab ohte märkama ja hindama, analüüsides korrarikkujat ning olukorda, sest isiku tahtlus võib peituda ning välja tulla ootamatult. Seega tahtluse puhul peab lähtuma mitmest asjaolust, mis võivad olukorras tekkida. Isiku tahtlust määrab näiteks see, kui ta kõnnib ametniku poole metallist toruga, ignoreerib ametniku korraldust peatuda ning asi maha panna, kõik need asjaolud koos viitavad isiku tahtlusele (Stoughton, *et al.*, 2020, p. 35). Stoughton, *et al.* (2020, p. 35) arvates peavad ametnikud oskama sellist isikut ka kirjeldada ehk milline oli tema kehakeel, liigutused, näoilmed ning miks need viitavad tahtlusele kahju tekitada. See on osa ametniku tööst ning mida paremini nad seda teha oskavad, seda enam suudetakse ennetada olukorra halvenemist. Tahtluse määramisel peavad ametnikud korrarikkuja puhul tähelepanu pöörama (Stoughton, *et al.*, 2020, p. 36):

- käitumisele ehk kehakeel, liigutused ning suulised avaldused;
- vaimsele võimekusele ning vaatama kas on tegemist narkootikumide või alkoholi mõjuga;
- süüteo olemusele ja tõsidusele, kui see on olemas;
- eelnevatele kokkupuudetele ametnikega, kas on teadaolev vägivalda ajalugu või kalduvus vägivaldale.

Ohu korral peab tähelepanu pöörama kõigile kolmele aspektile ehk võime, tõenäosus ja tahtlus ning need peavad toetuma konkreetsetele tähelepanekutele, mida ametnikud on teinud (Stoughton, *et al.*, 2020, p. 36). Stoughton, *et al.* (2020, p. 36) on välja toonud, et oluline on eristada mõistet „oht“ mõistest „risk“, kus esimene tähendab otsest ohtu ning teine potentsiaalset ohtu, kuid täpsemalt väljendub see vähemalt ühe, kuid mitte kõigi kolme ohu eeltingimuse olemasolu (võime, tõenäosus ja kavatsus) ning teiste asjaolude realiseerumise potentsiaali. McLean, *et al.* (2023, pp. 103–104) on leidnud aga, et lisaks eelnevalt nimetatud kolme ohu olemasolule peab arvestama igasuguseid väliseid asjaolusid, mis mõjutavad vahetu sunni kasutamist. Surve on ametnikul, sest tuleb kontrollida mitut erinevat asjaolu ning samal ajal täita oma tööülesandeid ning saavutada eesmärk. Kuid olukordades, kus on vähem vastupanu, peab olema suurem rõhk ametnike teadlikkusel isiku võimest, võimekusest ning tahtlusest (McLean, *et al.*, 2023, p. 105).

Kokkuvõtvalt selgus, et vahetu sunni kasutamine ja olukorra hindamine on suur osa ametniku igapäevatööst. Kõik mida ametnik teeb, peab olema selgelt läbimõeldud ning olema ohu kontekstis proportsionaalne. Enne kui ametnik hakkab midagi tegema peab ta hindama nii enda kui ka korrarikkuja võimeid ja samal ajal hoidma teisel silma peal, et ta ootamatult ei teeks midagi, mis võiks vigastada ametnikku, kolmandat isikut või korrarikkujat ennast. Seega, seistes silmitsi korrarikkujaga, peab ametnik aktiivselt potentsiaalseid asjaolusid märkama, hindama nende realiseerumise tõenäosust ning olema valmis reageerima.

1.2. Elektrišokirelva olemus

Relvaseaduse § 11 p 6 järgi liigitatakse elektrišokirelv kui relv ning selle kasutamine põhineb elektrienergial ning sama seadus § 10 lg 2 järgi on relva kasutamine „vahetu ja eesmärgipärane tegevus objekti tabamiseks või kahjustamiseks relvaga“ (Relvaseadus, 2001). Eelnevalt mainitult tuleb relva kasutamist ka protokollida vastavalt korrakaitseaduse § 12 lg-le 4 (Korrakaitseadus, 2011). Elektrienergial töötav seade ehk elektrišokirelv arendati selleks, et ametnikel oleks võimalik kasutada surmava jõu nagu näiteks tulirelva asemel midagi leebemat

(Boehme, *et al.*, 2022, p. 523). Ba & Grogger (2019, p. 159) leidsid, et politsei väitel vähendab elektrišokirelva kasutus ametnike vigastuste võimalikkust, kuid avalikkus kurdab, et kasutatakse liigset jõudu ning elektrišokirelva asemel võiks kasutada midagi leebemat. Boehme, *et al.* (2022, p. 523) avavad vaatenurka, kus ametnikud ja korrariikkujad on sama tähtsad, öeldes, et elektrišokirelvald loodi selleks, et ametnikel oleks võimalik korrariikkujatega kompromissini jõuda, vähendades nii ametnikele kui ka korrariikkujatele surma ja vigastuste ohtu. Olenemata isikute seisukohtadest, on kõige tähtsamal kohal kõikide osapoolte ohutus. Boehme, *et al.* (2022, p. 523) rõhutab just seda, kuidas elektrišokirelvi tutvustati õiguskaitseasutustele tulirelvade alternatiivina. See annab ametnikele võimaluse kasutada kaalutusõigust ja proportsionaalsuse põhimõtet, et millise vahendi kasutus on hetkel kõige parim, et korrariikkumine lõpetatakse. Kaalutusõiguse puhul on ametniku õigus kaaluda otsuse tegemisel selle vajalikkust ning mis määral midagi rakendab.

Elektrišokirelvadel on mitu erinevat kasutamise võimalust: otsene kontakt, kaudne kontakt ning kolmepunktikontakt. Esimese korral hoitakse elektrišokirelva vastu isikut, mis edastab koheselt elektrivoolu kehasse. Teise kasutus on teistsugune, sest vajutades päästikule lendavad kaks metallist noolt, mis peavad saama kontakti isikuga, et elektrivool läbi keha jookseks. (Sytsma, *et al.*, 2022, p. 101) Kolmas tähendab seda, kui kasutatakse samaaegselt nii esimest kui ka teist viisi (Sytsma, *et al.*, 2022, p. 102).

Elektrišokirelva laengut lastes läheb isiku kehast läbi elektrivool ning selle tulemusena on isik ajutiselt võimetu midagi tegema (Ariel, *et al.*, 2019, p. 280). Elektrišokirelva kasutamisel võib tekkida laengu kontaktikohta kaks väikest haava ja/või põletushaav, kuid see on lühiajaline ning paraneb ajaga (Mourtgos, *et al.*, 2022, p. 139). Eelneva põhjal saab järeldada, et elektrišokirelva kasutamine toob igakordselt kaasa marginaalseid vigastusi, kuid need võivad varieeruda näiteks korrariikkuja tervislikust seisundist, olukorra asjaoludest, rünnaku viisist ning keskkonnast. Samuti võib elektrišokirelva kasutamise kestusest tingitult esineda ka tõsisemaid vigastusi ning esineda raskeid tervisekahjustusi ja surma.

Kokkuvõtvalt selgus, et elektrišokirelva kasutamisega läbib isiku kehast elektrivool ning selle tulemusena on isik ajutiselt võimetu midagi tegema. Elektrišokirelval on kolm erinevat kasutusviisi, kuid kõige levinum on kaudne kontakt ehk see kui ametnik saab olla isikust kaugemal ning lasta metallist nooled, mis peavad isiku kehaga saama kontakti, et elektrivool saaks läbi käia.

1.3. Elektrišokirelva kasutamise ohukohad

Ametnikul on igal hetkel võimalus kasutada elektrišokirelva, seega võib tekkida olukord, kus seda kasutatakse korrarikkuja või vaimse häirega isiku suhtes, kes ei kujuta endast tõsist ohtu (Boehme, *et al.*, 2022, p. 526). Relva väärkasutus võib tekitada teatud riskirühmale, kellel on terviseprobleemid, tõsiseid vigastusi või teatud juhtudel surma (Boehme, *et al.*, 2022, p. 526). Elliott-Davies & Glorney (2023, p. 28) leidsid, et on olemas riskigrupid, keda tuleb meeles pidada, kui muudetakse seadusi ning elektrišokirelva ebasobilik kasutus on suureks ohukohaks. Stroshine, *et al.* (2023, p. 20) pööravad tähelepanu sellele, et suurt tähtsust omavad igasuguste vigastuste ning surmade ärahoidmine. Mourtgos, *et al.* (2022, p. 139) on välja toonud, et vahetu sunni puhul eeldatakse alati mingil määral isikule vigastuse tekkimist, sest see on sellise meetme kasutamise osa. Seega pole võimalik välistada vigastusi ning peab alati arvestama, et see on osa vahetu sunni kasutamisest, kuid ametnik võib ennetavalt proovida olukorda leevendada. Elliott-Davies & Glorney (2023, p. 25) analüüsisid olukorra asjaolusid, mille põhjal nad leidsid, et teatud olukordades on elektrišokirelva kasutus seotud kas situatsiooni, vastupanu, pealtvaatajate, korrarikkuja või ametniku sooga. Selliste tulemuste põhjal tuleb meeles pidada, et on olemas ka palju teisi asjaolusid, mis võivad tulemust mõjutada nagu näiteks korrarikkuja omadused, mis ei ole koheselt arusaadavad nagu näiteks vaimuhaigus ning koht, kus situatsioon aset leiab, kus võib elanike seas olla rohkem neid, kes ei ole seaduskuulekad ning tekitavad vastupanu.

Olukordades, kus ametnik eksib ohu hindamisel, esineb suurema tõenäosusega jõu väärkasutamine (Terrill & Zimmerman, 2022, p. 156), mille tagajärjel põhjustatakse isikule proportsionaalsest rohkem kannatusi ja/või vigastusi, kuid ka alakasutamist, mille tulemusel ei saavutata sunnimeetmete kohaldamisega eesmärki, mistõttu pikeneb konflikti kestus ning kaasneb statistiliselt rohkem vigastusi (den Heyer, 2020, p. 362). McLean, *et al.* (2023, p. 86) leidsid, et teatud olukordades korrarikkujad esitavad vastupanu verbaalselt, kuid sellisel juhul isiku suhtes ei tohiks vahetut sundi kasutada, sest puudub objektiivne oht, kuid see jääb ametnike otsustada. Williams (2023, p. 495) on leidnud, et vahetu sunni kasutamise olukorrad on pigem haruldased ning jõu või relva kasutamine kahjustab ameti mainet olenemata sellest, kas oli liigset jõudu kasutatud. Sellised juhtumid, kus jõu kasutamine ei ole olnud piisavalt põhjendatud, püstitavad avalikkuses küsimusi, miks sedasi käituti.

Elektrišokirelva tahtmatu laskmine võib tekitada tõsiseid vigastusi või surma ning peale sellist intsidenti peavad ametnikud vastutust kandma (Stroshine, *et al.*, 2023, p. 3). Isegi, kui juhtumites kasutatakse vahetut sundi tahtmatult, võivad need endaga kaasa tuua meedia ning

avalikkuse vastureaktsiooni, tsiviil- või kriminaalvastutust või muid tagajärgi (Stroshine, *et al.*, 2023, p. 20). McLean, *et al.* (2023, p. 105) leidsid, et avalikkus nõuab, et ametid muudaksid oma reegleid või saadaksid ametnikke koolitustele, et oleks vähem vahetu sunni kasutamist ning vajadusel kasutataks mõnda leebemat vahetu sunni rakendamise meetodit. Terrill & Zimmerman (2022, p. 156) tõid oma töös välja, et avalikkusele tekitab kahtlust ametnike otsustusvõime ning jõu kasutamise vajalikkus vahetu sunni olukordades. Stroshine, *et al.* (2023, p. 3) on kirjutanud, et sellise juhtumi puhul ollakse ametkonna kui ka ametniku suhtes väga kriitilised ning võivad kaasneda tõsised tagajärjed nii ametkonnale kui ka kõikidele seotud osapooltele. Üldiselt on vahetu sunni kasutamise intsidendid suurema meediatähelepanu all ning võivad kaasa tuua kohtus tsiviilkokkuleppeid, mis on kahju riigile või tekitab rahutusi, olenemata sellest, kas vahetu sunni kasutamine oli tahtlik või mitte (Stroshine, *et al.*, 2023, p. 3). Seega on leitud avalikkuse mitu murekohta, milleks võib olla ka tahtmine, et amet või ametnik võetakse vastutusele ning kaasneda võivad ka tagajärjed.

Muret võivad tekitada ka intsidendid, kus on tahtmatult kasutatud elektrišokirelva, kuid ametnik ei teavita sellest, sest osapooled ei saanud viga (Stroshine, *et al.*, 2023, p. 19). See võib olla tingitud sellest, et ametnikud arvavad, et pole põhjust, sest keegi ei saanud viga või hoopis ei taha nad oma vea tegemise eest saada ülemuselt või kolleegidelt halba tagasisidet (Stroshine, *et al.*, 2023, p. 19). Stroshine, *et al.* (2023, pp. 3–4) leidsid murekohana, et kui elektrišokirelva tahtmatu kasutamise või juhtumite korral, kus sellist relva ei kasutata, vigastusi ei esine või vigastused on kerged, võivad uudisteallikad otsustada jätta need kajastamata. Kuid tihedamalt teavitatakse olukordadest, kus on tahtlikult kasutatud vahetut sundi, sest mitte teavitamise eest võivad kaasneda karmid sanktsioonid, mis võivad jõuda vallandamiseni (Stroshine, *et al.*, 2023, p. 19). Ehk saab järeldada, et olenevalt olukorra tulemuse intensiivsusest võivad ametnikud jätta teavitamata elektrišokirelva kasutamisest. Stroshine, *et al.* (2023, p. 4) leidsid, et sellised juhtumid, kus on põhjustatud tõsiseid vigastusi või millega kaasneb kohtuasi, võivad saada ainult kohalikku kajastust, kuid ei pruugi saavutada rahvuslikku tähelepanu. Eelneva põhjal saab kriitikat suunata ka uudisteallikate poole, kes ei kajasta väiksemaid juhtumeid isegi, kui keegi on viga saanud. Seega on keeruline määratleda, millistes olukordades on ametnikud vahetu sunniga kasutanud elektrišokirelva, sest ei pruugi iga juhtumi suhtes olla avalikku kajastust (Stroshine, *et al.*, 2023, p. 4). Valdavalt peetakse vigastusi vahetu sunni kohaldamisega paratamatult kaasnevaks nähtuseks (Stroshine, *et al.*, 2023, p. 19). Seega oleks mõistlik kõikidest intsidentidest teada anda, et korrariikkuja ei saaks väita, et teda on väärkoheldud.

Ametnikud, kes annavad korraldusi karjudes, tekitavad kõrgemat olukorra eskaleerumise riski, madalam eskaleerumise risk on siis, kui ametnik edastab korraldusi tavapärasel hääletoonis, selgitades miks korraldus anti ja miks korrarikkuja kinni peetakse (Terrill & Zimmerman, 2022, p. 160). Smith (2022, p. 240) toob välja selle, et ametnikke peaks koolitama deeskaleerimise taktikas ning uurima peab selle mõju vahetu sunni kasutamisel. Eskaleerumise risk suureneb, kui korrarikkujal ilmnevad kas narkootikumide või alkoholi tarbimise tunnused (Terrill & Zimmerman, 2022, p. 160). Seega peavad ametnikud suutma toime tulla erinevates situatsioonides ja isikutega, kes võivad olla kuulekad või hoopis väljendavad vastupanu.

Oluline on märgata erinevust situatsioonide puhul, kus esineb ilmselgeid eksimusi nagu näiteks tahtmatu päästikule vajutamine ning teiseks millegi tegemata jätmises, näiteks relva kontroll, et kas see on töökorras. Eksimus võib väljenduda ka selles, et ametnik ajab stressiolukorras elektrišokirelva tulirelvaga segamini ning kasutab seda, tekitades sellega korrarikkujale raskeid või surmavaid tervisekahjustusi. See võib seisneda ka selles, kui ametnik teeb rutiinset relva kontrolli ning ta hooletuse tõttu vajutab päästikule ning seega laseb laengu. Ametnike tegevuses võib esineda inimlikke vigu olukorra asjaolude hindamisel ja sellest tulenevalt otsuste vastuvõtmisel, mis võivad olla seotud eraelu probleemidega ning sellega seotud emotsionaalse seisundiga või lihtsalt olukorra muutlikkusega, mis sunnib kaalukaid otsuseid väga lühikese aja jooksul langetama. Keeruliste olukordade lahendamisel võib juhtuda, et ametnik eksib, ise seda täheldamata. (Stroshine, *et al.*, 2023, p. 7) Vastavalt eelnevale on ametnikul kohustus alati oma teadmisi täiendada ja oskusi kordama.

Vead võivad olla ka reeglite põhised, kus ametnikud ei lähtu paika pandud reeglitest ning tegutsevad lubamatult. Selliseks olukorraks võib olla see, kui ametnikud ilma põhjuseta lasevad elektrišokirelva laengu enda lõbustamiseks, sest selline tegevus on lubamatu ning kaldub kõrvale kindlalt kehtestatud reeglitest, kuidas seda kasutada võib. Teadmiste põhised vead võivad aga ilmuda vajaliku teabe puudumisel või kui see teave pole piisav või hoopis ametniku kogemuste puudumisel. Selline viga võib näiteks väljenduda, kui ametnik satub paanikasse ning ei suuda adekvaatselt olukorda hinnata ning vajutab päästikule arvates, et ese, mida korrarikkuja hoiab on relv, kuid tegelikult nii see ei ole ning oht puudub. Selliste juhtumite puhul saanuks õnnetust ära hoida, kui oleksid puudunud segavad asjaolud ehk vead, mis võivad olla kas mõtte-, reeglite- või teadmispõhised. (Stroshine, *et al.*, 2023, p. 8) Tuleb tõdeda, et eksivad ka ametnikud, kuid selle eest nad saavad vastava karistuse ning mõtte- ja teadmispõhiseid vigu võib kõigil tekkida, kuid siis tuleb oma viga parandada ning õppida oma eksimustest.

Juhtumid, kus esineb mittekorrektne tegevus, viitavad sellele, et on vaja paremat treeningut ning relva kujundust. Parema relvakonstruksiooni korral oleks ametnikul võimalik kontrollida elektrišokirelva funktsioone ilma selleta, et juhtuks tahtmatu laengu laskmine. Selle saavutamiseks võib kas teha päästiku turvalisemaks ehk kerge riive vastu päästikut ei tekitaks kohe lasku, mis välistaks tahtmatu lasu või lisada andur, mis välistab lasu sooritamist, kui on tegemist relva kontrolliga, et kas kõik on töökorras. (Stroshine, *et al.*, 2023, p. 17) Samas on Stroshine'i jt ettepanekul ka ohtlik külg. Kui päästik väga raskeks teha, ei suuda nõrgemad ametnikud seda ohuolukorras kasutada ning kui sellele keerukaid ohutussüsteeme lisada, siis võib ohu- ja stressiolukorras ohutussüsteemide tõttu relva kasutamine sootuks ebaõnnestuda, mis on ka tõenäoliselt peamine põhjus, miks tootja sellist süsteemi loonud ei ole ning miks korrakaitseasutused hangetesse selliseid tingimusi sisse ei kirjuta. Ehk ohutu kasutuse vundamendiks on korrektne varustus ning ametniku teadlikkus oma varustuse suhtes, et selliseid eksimusi ei juhtuks. Williams, *et al.* (2022, p. 729) tõid välja, et elektrišokirelva kasutamise ebaefektiivsuse määr jäi vahemikku 15% kuni 47%. Sellest tulenevalt võib ebaefektiivne kasutus juhtuda siis, kui oht on väga kõrge ning korrarikkuja võib tekitada tõsist kahju.

Elektrišokirelva ohukohtade vähendamiseks on tähtsad ametnike ohutuskoolitused, mis peaksid olema korduvad, et olla enesekindlad oma võimes kasutada sellist relva (Stroshine, *et al.*, 2023, p. 17). Stroshine, *et al.* (2023, p. 17) leidsid, et tahtmatute vigade esinemise ärahoidmiseks oleks vaja koolitusi, kus tõstetakse ametnike olukorratedadlikkust, tuletatakse meelde, kui kergesti võib tahtmatult laengut lasta ning üldiselt täiendada teadmisi ning rõhutada ohutuse tähtsust. Smith (2022, p. 230) on eelneva lausega samal arvamusel, kirjutades, et hea koolitus võib vähendada vahetu sunni kasutamise intsidente, parandada otsuste tegemise võimekust ning tõsta olukorra lahendamise tulemuslikkust. Koolituste tegemine oleks kõige kindlam viis, kuidas vähendada vigade tekkimise riski.

Kokkuvõtvalt selgus, et elektrišokirelva kasutades pole võimalik kohe teada, kuidas selle kasutamine võib korrarikkujat mõjutada tervisliku seisundi või vaimse häire tõttu. Samuti peaksid igasugused vahetu sunni olukorrad olema kajastatud uudisteallikates, et amet oleks läbipaistev ning oleks võimalik paremini viia läbi uuringuid, mis käsitlevad elektrišokirelva kasutamist. Ohtu tekitab teadmatus ning olukordades mitte toime tulemine ehk tähtis on ametnike koolitamine ja kontrollimine, et nad ei rikuks reegleid ja käitüksid ametit esindades korrektselt.

1.4. Elektrišokirelva efektiivsus

Elektrišokirelva efektiivsusest teadmine aitab paremini mõista, millal on selle kasutamine otstarbekas (Brandl & Stroshine, 2017, p. 284). Somers, *et al.* (2020, p. 1235) leidsid, et palju vähem on pööratud tähelepanu sellele, kuidas ametnikud on hinnanud elektrišokirelva efektiivsust, kuigi tegemist on kõige otsesema efektiivsuse hindamise meetodiga. Somers, *et al.* (2020, p. 1235) töid välja, et varasemad uuringud keskenduvad vaid ühe ametkonna juhtumitele, seega nemad seadsid eesmärgiks uurida kolme ametkonda, kus intsidentide arv oli kokku 918. Lai valim on efektiivsuse hindamise vundamendiks, sest mida rohkem on võimalik uurida ja võrrelda, seda täpsem on ka tulemus. Seega peavad uuringute läbiviijad laiendama oma valimit, et püstitatud eesmärgid saavutaks tahetud tulemused. Somers, *et al.* (2020, p. 1234) leidsid, et on mitmeid olulisi muutujaid, mis mõjutavad elektrišokirelva efektiivsust nagu korrarikkuja ja ametniku omadused. Ehk valimi laiendamisega suudetakse hinnata ka rohkem erinevaid juhtumeid, mis võivad tekkida elektrišokirelva kasutamisega.

Kuigi den Heyer (2020, p. 362) on välja toonud selle, et ametnike ja korrarikkujate vigastuste arv on tõusnud koos elektrišokirelva kasutuselevõttuga, siis seda on võimalik argumenteerida sellega, et ametnikud oleks võinud saada rohkem vigastada, kui neil puuduks sellise relva kasutamise variant. Samuti võib elektrišokirelva efektiivsuse määramisel probleem seisneda selles, et tihti selle kasutamisega kaasneb mitmeid erinevaid asjaolusid, mis mõjutavad tulemust olenevalt sellest, millised asjaolud käesolevas juhtumis esile tulevad (den Heyer, 2020, p. 362). Selleks, et vältida tulemuste moonutamist peab aru saama, millised asjaolud on need, mis on seotud elektrišokirelva kasutamise efektiivsusega. Brandl & Stroshine (2017, p. 282) on samal mõttel, et olenevalt olukorrast võib teatud asjaolude tagajärg mõjutada elektrišokirelva efektiivsust ning selle võimet lõpetada korrarikkuja tegevus. Näiteks külmal ajal on inimestel seljas talveriided, mis võivad takistada elektrišokirelva metallist nooltel isikuga kontakti loomist ning selle tõttu ei saa elektrivool isikust läbi joosta. Seega elektrišokirelva efektiivsus oleneb asjaoludest, mis võivad teatud olukordades aset leida.

(Somers, *et al.* (2020, p. 1247-1248) leidsid, et elektrišokirelv oli vähem efektiivsem, kui seda kasutati meessoost korrarikkuja vastu, kuid efektiivsem, kui korrarikkuja kehakaal oli suurem ja kui ta oli narkootikumide või alkoholijoobes. Kasulik on see, kui intervjueerida ametnikke ning küsida neilt erinevate olukordade ja elektrišokirelva kasutusviiside kohta ja mis nad arvavad, kas elektrišokirelv on efektiivne või ebaefektiivne (Somers, *et al.*, 2020, p. 1248). See annaks hea ülevaate erinevatest olukordadest, mis ametnikel tavapäraselt juhtuda võib ning välistab selle, et ei võeta arvesse reaalseid olukordi. Brandl & Stroshine (2017, p. 299) on

avanud elektrišokirelva kasutamise vaatenurga põgenevast korrarikkujast, kus tema järgi jooksmine koos varustusega on väga väsitav, kuid elektrišokirelv aitaks hoida distantsi, kus muidu võib tekkida füüsilist vastupanu. Somers, *et al.* (2020, p. 1249) on oma uuringuga leidnud, et üldise tõhususe kaalumisel tuvastasid ametnikud, et elektrišokirelv on tõhus vahend vastupanu lõpetamiseks ning kodanike kontrollimiseks ning keskmine efektiivsuse indeks oli 78%. Ehk elektrišokirelva kasutamine on efektiivne olenemata vastupanu suurusest või isikuomadustest, kuigi need asjaolud võivad efektiivsust mõjutada.

Kokkuvõtvalt selgus, et elektrišokirelva efektiivsuse mõõtmiseks peab aru saama selle olemusest ning kuidas see teatud situatsioonides töötab. Kas korrarikkujale tekitatud kahju või vigastused oleks olnud suuremad, kui elektrišokirelva ei oleks kasutatud, saab hinnata vaid praktikaga. Järelikult on vaja leida statistikat elektrišokirelva kasutamiste kohta ning saada ametnikelt informatsiooni kasutuskordade efektiivsuse osas.

2. EMPIIRILINE UURING

Lõputöö teine peatükk annab ülevaate empiirilisest uuringust. Selle osa eesmärgiks on välja selgitada ekspertintervjuudega elektrišokirelva otstarbekus Maksu- ja Tolliametis. Alapeatükkides antakse ülevaade meetodikast, tulemustest, järeldustest ja tehakse ettepanekuid. Uuringu läbiviimisel lähtuti töö sissejuhatuses kirjeldatud eesmärgist ja uurimisküsimustest ning nende alusel koostati valim ja küsimused ekspertintervjuudeks. Lõputöö teise peatüki fookuseks on empiirilise uuringu intervjuude põhjalik uurimine, kodeerimine, intervjuudest saadud informatsiooni seostamine teooriaosaga, tulemuste analüüs ning järeldused ja ettepanekud.

2.1. Uuringu meetodika, protsess ja valim

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

2.2. Uuringu analüüs ja tulemused

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

2.3. Järeldused ja ettepanekud

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

KOKKUVÕTE

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

SUMMARY

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Ariel, B., Lawes, D., Weinborn, C., Henry, R., Chen, K., & Brants Sabo, H., 2019. The “Less-Than-Lethal Weapons Effect”—Introducing TASERs to Routine Police Operations in England and Wales: A Randomized Controlled Trial. *Criminal Justice and Behavior*, 46(2), pp. 280–300.

Assarroudi, A., Heshmati Nabavi, F., Armat, M. R., Ebadi, A. & Vaismoradi, M., 2018. Directed qualitative content analysis: the description and elaboration of its underpinning methods and data analysis process. *Journal of research in nursing*, 23(1), pp. 42–55.

Ba, B. & Grogger, J., 2019. The Introduction of Tasers and Police Use of Firearms: Evidence from the Chicago Police Department. *AEA Papers & Proceedings*, 109, pp. 157–160.

Beresford, M., Wutich, A., du Bray, M. V., Ruth, A., Stotts, R., SturtzSreetharan, C. & Brewis, A., 2022. Coding qualitative data at scale: Guidance for large coder teams based on 18 studies. *International Journal of Qualitative Methods*, 21, pp. 1–15.

Boehme, H. M., Martin, A. & Kaminski, R. J., 2022. Evaluating the 4th Circuit’s decision to limit officer use of Tasers: A descriptive and time-series approach. *Police Practice & Research*, 23(5), pp. 523–538.

Bowen, G.A., 2009. Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, 9(2), pp. 27–40.

Brandl, S. G. & Stroshine, M. S., 2017. Oleoresin Capsicum Spray and TASERs: A Comparison of Factors Predicting Use and Effectiveness. *Criminal Justice Policy Review*, 28(3), pp. 279–306.

den Heyer, G., 2020. An analysis of the effectiveness and use by the New Zealand Police of the TASER from 2009 to 2017. *International Journal of Police Science & Management*, 22(4), pp. 356–365.

Dymond, A., Boyd, K. A. & Quinton, P., 2023. Police Use of TASER: Multi-Level Predictors of Firing and Drawing in One-to-One Use of Force Incidents. *Police Quarterly*, 27(2), pp. 213–241.

Dierckx de Casterlé, B., De Vliegheer, K., Gastmans, C. & Mertens, E., 2021. Complex Qualitative Data Analysis: Lessons Learned From the Experiences With the Qualitative Analysis Guide of Leuven. *Qualitative health research*, 31(6), pp. 1083–1093.

Easter, C., Kristunas, C., Hemming, K. & Greenfield, S., 2022. Risk of Bias in Cluster Randomised Controlled Trials of Individual-Level Interventions: Protocol for a Semi-Structured Interview Study. *International Journal of Qualitative Methods*, 21, pp. 1–10.

Eesti Vabariigi põhiseadus (1995) RT I, 15.05.2015, 2.

Elliott-Davies, M., & Glorney, E., 2023. Police use of TASER: A systematic review of potential decision factors, including officer crewing levels. *The Police Journal*, 0(0), pp. 1–34.

Haav, H., 2014. *Elektrišokirelva kasutamise õiguslikud regulatsioonid ja kasutamine politseitöös. Lõputöö*. Muraste: Sisekaitseakadeemia.

Haav, H., 2018. *Elektrišokirelvade täienduskoolitus politseiametnikele. Magistritöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Haav, H., Oliver, P. ja Kiviste, J., 2023. Elektrišokirelvade kasutamise praktika Politsei- ja Piirivalveametis 2018–2021. Rmt: Puusalu, J., Rätsepp, T. ja Kinkar, E.-M toim-d. *Turvalisuskompass 5*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, lk 61–94.

Jõemets, M., 2021. *Elektrišokirelva kasutamise probleemid Tartu politseijaoskonna näitel. Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Korraldusseadus (2011) RT I, 14.03.2023, 29.

Kyć, G., 2022. Ask More or Ask Less? A Time Management Dilemma during In-Depth Interviews. *Biblioteka Regionalisty. Regional Journal*, 22, pp. 34–44.

Leavy, P., 2017. *Research Design. Quantitative, Qualitative, Mixed Methods, Arts-Based, and Community-Based Participatory Research Approaches*. New York: The Guilford Press.

Mackieson, P., Shlonsky, A. & Connolly, M., 2019. Increasing rigor and reducing bias in qualitative research: A document analysis of parliamentary debates using applied thematic analysis. *Qualitative Social Work*, 18(2), pp. 965–980.

Maksu- ja Tolliamet, 2021. *Jõu, erivahendite ja teenistusrelvade kasutamise ning kinnipeetavate saatmise kord. Peadirektori 02.06.2021 käskkiri nr 48- P*.

Maksu- ja Tolliamet, 2023. *Arengukava 2023*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://emta.ee/ariklient/amet-uudised-ja-kontakt/maksu-ja-tolliamet/tutvustus-ja-struktuur> [Kasutatud 26.10.2023].

McLean, K., Alikhan, A., & Alpert, G. P., 2023. Re-examining the Use of Force Continuum: Why Resistance is Not the Only Driver of Use of Force Decisions. *Police Quarterly*, 26(1), pp. 85–110.

McMullin, C., 2023. Transcription and Qualitative Methods: Implications for Third Sector Research. *Voluntas: International Journal of Voluntary & Nonprofit Organizations*, 34(1), pp. 140–153.

Mourtgos, S. M., Adams, I. T., & Baty, S. R., 2022. Challenging the Ordinality of Police Use-of-Force Policy. *Criminal Justice Policy Review*, 33(2), pp. 119–147.

Mwita, K. M., 2022. Factors influencing data saturation in qualitative studies. *International Journal of Research in Business and Social Science*, 11(4), pp. 414–420.

Olev, A. & Alumäe, T., 2022. Estonian speech recognition and transcription editing service. *Baltic Journal of Modern Computing*, 10(3), pp. 409–421.

Pirrolas, O. A. C. & Correia, P. M. A. R., 2023. Churning of human resources: A proposal for a theoretical-methodological model. *RAM. Mackenzie Management Review*, 24(5), pp. 1–28.

Politsei- Ja Piirivalveamet, 2021. *PPA ja MTA otsisid ühisoperatsioonil ebaseaduslikke rändajaid ja salakaubavedajaid.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.politsei.ee/et/uudised/ppa-ja-mta-otsisid-uehisoperatsioonil-ebaseaduslikke-raendajaid-ja-salakaubavedajaid-2404> [Kasutatud 25.10.2023].

Relvaseadus (2001) RT I, 06.07.2023, 12.

Riigipiiri seadus (1994) RT I, 27.09.2023, 1.

Roos, R., 2009. *Elektrišokirelv, selle kasutamise eelised ja ohud. Lõputöö.* Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Sibrits, S., 2021. *Elektrišokirelva kasutamise õiguslik regulatsioon eestis ja selle rakendamine praktikas. Magistritöö.* Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Sisekaitseakadeemia, 2022. *Tolli ja maksunduse õppekava, alates 2022/2023. õa vastuvõtt.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.sisekaitse.ee/sites/default/files/inline-files/Tolli%20ja%20maksunduse%20oppekava.pdf> [Kasutatud 27.10.2023].

Siseministerium, 2023. *Siseturvalisuse arengukava 2020–2030.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.siseministerium.ee/stak2030> [Kasutatud 26.10.2023].

- Smith, M. R., 2022. Reimagining the Use of Force by Police in a Post-Floyd Nation. *Police Quarterly*, 25(2), pp. 228–251.
- Somers, L. J., Terrill, W., Rossler, M. T. & Ingram, J. R., 2020. Examining the Effectiveness of TASERS® at Gaining Citizen Compliance. *Criminal Justice Policy Review*, 31(8), pp. 1234–1255.
- Stone, A., 2020. Proportionality and Its Alternatives. *Federal Law Review*, 48(1), pp. 123–153.
- Stoughton, S.W., Noble, J.J. & Alpert, G.P., 2020. *Evaluating police uses of force*. NYU Press.
- Stroshine, M. S., Jettner, S. M., & Brandl, S. G., 2023. An Examination of Unintentional Use of Force by the Police. *Police Quarterly*, pp. 1–26.
- Sytsma, V. A., Laming, E. & Pohl, E., 2022. Situational and ecological predictors of conducted energy weapon application severity. *Canadian Journal of Criminology & Criminal Justice*, 64(1), pp. 99–126.
- Terrill, W., & Zimmerman, L., 2022. Police Use of Force Escalation and De-escalation: The Use of Systematic Social Observation With Video Footage. *Police Quarterly*, 25(2), pp. 155–177.
- Tillyer, R., 2022. Unpacking Sequential Actions Within Use of Force Incidents. *Police Quarterly*, 25(2), pp. 178–200.
- Tolliseadus* (2017) RT I, 30.06.2023, 80.
- Velsker, L., Gnadenteich, U., Reisenbuk, K. ja Einmann, A., 2017. Fotod ja videod: politsei lasi Vabaduse väljakul noaga vehkinud mehe maha. *Postimees*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.postimees.ee/4294329/fotod-ja-videod-politsei-lasi-vabaduse-valjakul-noaga-vehkinud-mehe-maha> [Kasutatud 22.04.2024].
- Vincent, T. F., Butterfoss, F. D., Capwell, E. M., 2001. Key Issues in Evaluation: Quantitative and Qualitative Methods and Research Design. *Health Promotion Practice*, 2(1), pp. 20–23.
- Williams, H. E., Reinhard, D. & Oriola, T. B., 2022. Fatal officer involved shootings following the use of TASER conducted energy weapons. *The Police Journal*, 95(4), pp. 713–733.
- Williams, H. E., 2023. Weapon Confusion: TASER CEWs, Firearms, and Human Error Theories. *Criminal Justice Review*, 48(4), pp. 495–514.

Õunapuu, L., 2012. *Valimid kvantitatiivsetes ja kvalitatiivsetes uurimustes*. [Võrgumaterjal]
Leitav: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/27764/kikne_valim.html [Kasutatud
26.10.2023].

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Lisa 1. Intervjuu plaan

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.

Lisa 2. Intervjuude koodipuu

Järgnev sisu on tööst eemaldatud lõputöö autori poolt, kuna sisaldab juurdepääsupiiranguga teavet. Alus AvTS 35 lg 1 p 5¹.